

Albert O. Hirschman (1991): *The Rhetoric of Reaction. Perversity, Futility, Jeopardy*. Harvard University Press, Cambridge, 197 s.

Kuten on nykyään NKP:n perillisistä nähty, 'reaktiota' voi edustaa lähes mikä suuntaus hyvänsä – yhtä hyvin sosialisti kuin liberaali tai konservatiivi. Tämä pitää erityisesti paikkansa, kun mukaan ei sotketa suomalaisessa kielenkäytössä yleistä ja liian arvoväritteistä taantumus-termiä.

Albert O. Hirschman ei kirjassaan »reaktionäärien retoriikasta» väitä antavansa adekvaattia aatehistoriallista kuvaa konservatismista. Käytännössä hän kuitenkin esiintyy reaktionäärien kriitikona ja samastaa nämä »konservatiiviseen leiriin». Hän pyrkii vakuuttamaan, että reaktionäärit vastustavat uudistuksia kautta historian samoin argumentein. Näistä tärkeimmät ovat *perversity* (uudistukset tuottavat päinvastaisen tuloksen kuin oli tavoiteltu), *futility* (ovat turhia, eivät muuta mitään) ja *jeopardy* (vaarantavat aiempia saavutuksia ja oikeuksia).

Hirschmanin näkemys on varsin kaavamainen eikä hänen asiantuntemuksensa konservatismista vakuuta. Hänen hypoteesiensa testaamista vaikeuttaa se, että hän ei erittele, mitkä suhteellisen yleispätevät kriteerit rajaisivat nämä reaktion edustajat. Hän sitoo esimerkkitapauksensa kohtuullisesti aikaan, mutta heikosti taustaryhmiinsä. Tapausten todellisen merkityksen ja edustavuuden arvioiminen jää vähiin. Todistusaineisto on kevyt verrattuna laajoihin ja yleistäviin johtopäätöksiin.

Konservatismi-kuvaa rasittaakin stereotyyppisyys. Reaktion edustajiksi heitellään usein henkilöitä, jotka eivät olleet varsinaisesti tai ollenkaan konservatiiveja. Tällaisista voidaan mainita mm. Ibsen, Roberto Michels, Gaetano Mosca ja Vilfredo Pareto, jotka esitetään futility-teesin edustajina.

Näistä Ibsen oli konservatiivisten arvojen vannoutunut vastustaja. Hän mielsi itsensä lähinnä jonkinlaisen anarkismin edustajaksi – sekä lausui kauniita sanoja sosialismista. Michels, Mosca ja Pareto olivat ensisijaisesti nousevien uusien jyrkkien oikeistosuuntausten ja fasismin henkisiä esikuvia, ei vanhojen konservatiivien. Michels ei suhtautunut konservatismiin kovinkaan kunnioittavasti määriteltessään sen taipumukseksi ylläpitää status quota, oli tämä mikä hyvänsä. Kuten Zig Layton-

Henry on huomauttanut, tällainen määrittely eliminoi konservatismi-termin hyödyllisyyden oikeastaan kokonaan poliittisen ja yhteiskuntatieteen kannalta. Pareto puolestaan pyrki luomaan uuden sosiologiasysteemin, joka työskentelisi pääosin marxilaiselta pohjalta kohti marxismille vastakkaisia johtopäätöksiä. Hän näki ennustuksensa täyttyneen nimenomaan Mussolinin fasismissa.

Kieltämättä moni autoritääriin konservatiivikin saattoi löytää ideologista tukea Michelsin, Moscan ja Pareton malleista. Kuitenkaan heitä tuskin voi pitää konservatismiin varsinaisina edustajina niin suoraviivaisesti kuin Hirschman tekee. Tehdessään heidän opeistaan reaktion rationalistis-logista tulkintaa hän myös unohtaa, että tässä kaikessa oli jotain jo luonteeltaan hyvin antikonservatiivista: konservatiivit ovat aina vierastaneet tiukkojen teoreettisten kaavojen rakentelua.

Yksi Hirschmanin tarkastelun kohteena olevia historiallisia ilmiöitä on Englannin vuoden 1868 äänioikeus uudistus ja ne argumentit, joilla sitä vastustettiin. Mutta todistavatko ne todellakaan mitään sellaista, mitä hän tarkoittaa; reformihan oli Disraelin konservatiivisen toryhallituksen ajama, ja kirjassa siteeratut vastustajat olivat enimmäkseen liberaaleja?

Itse asiassa Hirschman ei löydä futility-teesin tueksi oikeastaan yhtään konservatiivia (paitsi de Tocqueville Ranskan vallankumouksen osalta), ja silloin koko teesin näin kaavamainen soveltaminen tuntuu aika väkisin tehdyltä.

Perversy-teesin osalta Hirschman lainaa pitkään ja hartaasti ranskalaisen Joseph de Maistren jyrkkiä kannanottoja. De Maistre onkin kieltämättä erään merkittävän konservatismi-tradition edustaja ellei peräti perustaja. Mutta hän – kuten aikalaisensa de Bonald – on jopa liian helppo arvostelun kohde nykyajan näkökulmasta. Tällaisella menneisyyden äärivanhoillisuudella herkuttelu tuntuu vähän samanlaiselta kuin jos Leninin bolshevismia esiteltäisiin esimerkkinä pohdittaessa sosialidemokratian pysyviä piirteitä.

Kyllä 1800-luvun Ranskassakin ovat de Tocqueville ja Guizot konservatismiin historiassa paljon kiinnostavampia ja merkittävämpiä tapauksia – ja myös huomattavasti vaikutusvaltaisempia.

Hirschmanin stereotyypisyys näyttää jopa estävän häntä huomaamasta, että hän itsekin turvautuu varsin konservatiiviseen argumentointiin – uskon esittävänsä liberaalia reformismia. Esimerkiksi eräs hänen johtopäätöksensä kuuluu: eilisen kokemukset liitetään jatkuvasti tämän päivän päätöksiin, jotta voidaan estää ja korjata se vaara, että reformien lopputulokset päätyisivät vastakkaisiksi aiotuille. Lisäksi hän vie täysin liberaalien ja reformistien tilille argumentit »toiminnan puutteen aiheuttamista vaaroista» sekä »historiasta, joka on puolellemme».

Tämä kaikki olisi voitu kopioida lähes suoraan Edmund Burkesta. Konservatismihan hyväksyy ns. luonnollisen kehityksen ja on hyvin 'historia puolellemme' -henkinen painottaessaan reformismia tradition ja pragmaattisten opetusten pohjalta. Se myöntää, että tietyt muu-

tokset ovat välttämätön turvakeino yhteiskunnan säilymiselle. Konservatismi argumentoi säilyttämisestä muuttamisen kautta; Burken kuuluisan lauseen mukaan »valtio, jolla ei ole muuttamisen keinoja, ei ole keinoja säilyä».

Kyllä käytännössä erilaisten poliittisten leirien argumentointitavoissa, esimerkiksi siinä, miten ne oppositioasemassa kritisoivat vastustajiensa uudistuksia ja muita toimenpiteitä, on hämmästyttävän paljon yhtäläisyyksiä. Asema ja tilanne vaikuttavat ainakin yhtä paljon kuin teoria.

Myös 1900-luvun osalta Hirschmanin konservatismintuntemus on heikkoa. Hän olettaa, että Hayekin ilmaiseva hyväksyntä minimitoimeentulon turvaamiselle, sairaus- ja tapaturmavakuutuksille ym. olisi shokki uskonservatiiveille. Mutta mikä konservatiivinen liike muka on vaatinut tuollaistenkin sosiaalisten etujen täydellistä romutusta – ja mikä puolue olisi selvinnyt hengissä vaaleista sellaisella ohjelmalla? Kyllä kiivaimminkin thatcheristinen suunta julistaa turvaavansa 'välttämättömät' sosiaaliset oikeudet ja puhuu 'turvaverkosta' köyhimpien suojelemiseksi – olkoinkin että verkon silmät voivat käytännössä päätyä aika kookkaiksi.

Hirschmanin mukaan uskonservatismi on käyttänyt eniten perversy-teesiä – hyvinvointivaltio tuottaa köyhyyttä – ja varoittanut uhasta yksilön vapaudelle hämmästyttävän vähän. Tämä ei vaikuta uskottavalta. Ovathan uskonservatiivit nimenomaan korostaneet hyvinvointivaltion kahlehtivuutta ja holhousta sekä kauhistelleet yksilön vapauden ja aloitteellisuuden tukahduttamista. Etenkin reaganilainen retoriikka – mm. muistelmat ja puheet – tuo jatkuvasti esille juuri tämän näkökulman.

Kovin usein Hirschman joko hakee konservatiivien ääri-ilmiöt esimerkkeikseen tai kärjistää itse näiden väitteet – esimerkiksi että »perversy» olisi esittäjiensä mukaan aukottomasti yleispätevä. Tällainen yksinkertaistaminen on aivan selvää tuulimyllyn rakentelua ja sitten taistelua sitä vastaan.

Edellä olevasta kävi ilmi, ettei Hirschman tunne konservatismia kovinkaan hyvin. Vielä selvempää on, ettei hän ole itse konservatiivi. Tämä ei ole sinänsä este kirjoittaa konservatismista tasapuolisesti. Hirschmanin tapauksessa vaikuttaa kuitenkin siltä, että hän on antanut omien mieltymystensä vaikuttaa voimakkaasti tekstiinsä, joka vilisee arvoväitteisiä lausumia. Hän määrittelee aivan suoraan, että hänen tavoitteenaan oli osoittaa reaktionääriisen argumentoinnin virheellisyys.

Rasittavinta Hirschmanin yksipuolisuudessa – ja myös paras osoitus siitä – on, että hän jatkuvasti kieltää reaktion edustajilta jopa vilpittömyyden, pyrkimyksen hyvin päämääriin. Reaktionaarit ovat mörköjä, jotka edustavat (Hirschmanin käyttämän terminologian mukaan) vain intellektuaalista terrorismia, ennakkoluuloisuutta, tunteenomaisuutta, vihaa, pilkallisuutta, ivallisuutta jne. Usein Hirschman rupeaa itse todistelemaan, kuinka hyviä ovat ne reformit, joita reaktionaarit arvostelevat.

Hirschman ei yksinkertaisesti kykene konstruoimaan reaktionaäreille omaa ajattelua, vaan näkee heidät pel-

kän reflektion edustajina. Tämä muistuttaa Griffenhagenin tai vielä pitemmälle menevän Kondylisin malleja. Esimerkiksi uuskonservatismi on pelkästään hyökkäys hyvinvointivaltiota vastaan, mitään omaan ajattelumalliin perustuvaa tavoitetta Hirschman ei oleta sillä olevan. Asenne on hieman kuin marxilaisilla vallankumoukseen ja vastavallankumoukseen: toinen on hyvä, maailmanhistoriallisesti determinoitu päämäärä, johon kaikki projisoidaan, toinen on paha, joka sekin määritellään suhteessa hyvään ja hyvän ehdoilla – ei omien arvojensa ja tavoitteidensa lähtökohdista.

Voi kuitenkin kysyä, kumpi oli 1970–1980-luvuilla uudistava, uusia ideoita esittävä ja vanhoja asemia vyöryttävä voima ja kumpi säilyttävä, vanhaan takertuva ja puolustautuva vallanpitäjä: thatcherilais-reaganilainen uuskonservatismi vai liberalistis-vasemmistolainen hyvinvointivaltio. Kumpi edusti saavutettua, kumpi perittyä poliittisessa mielessä? Ja eikö hyvinvointi-ideologian puolustajien argumentoinnissa näy siinäkin juuri sellaisia jeopardy-piirteitä, joiden Hirschman uskoo olevan luonteenomaisia vain reaktionääreille: Thatcherin ja Reaganin uudistukset esitetään vanhojen oikeuksien (sosiaalioikeuksien) uhkina?

Lähes koomisen vaikutuksen tekee, kun Hirschman jatkuvasti valittaa, että futility-teesi on kaikkein loukkaavin uudistusmielisiä kohtaan: sehän epäilee reformismin sekä mahdollisuuksia että motiiveja. Hänen indignaationensa tuntuu kuitenkin jossain määrin selektiivisen moralismin tuotteelta, kun hän itse lakkaamatta moralisoi reaktionäärejä ja olettaa näiden motiivit epärehellisiksi ja mielipiteet kieroileviksi.

Hirschman suree myös, että sarkasmin alalla reaktionääreillä olisi yliote. Huoli on yliampuva; ovathan intellektuellit olleet jo vähintään vuosisadan antikonservatiiveja – Millin toryille antamasta stupid party -leimasta alkaen, nykyajan usein tunteenomaisia piirteitä saaneeseen ja reaganismin (sekä Reaganin henkilön) huonoa tuntemusta osoittaneeseen tuomitsemiseen saakka. Reagania kun on arvosteltu enimmäkseen stereotyyppioiden pohjalta, sen mukaan mitä on oletettu hänen kaltaisensa konservatiivin determinoidusti olevan. Paradoksaalista onkin, että monet kiivaat kriitikot tuntevat aika huonosti hänen varsinaiset todelliset virheensä.

Liberaali ja vasemmistolainen maailmankuva kärsi poliittisia tappioita 1980-luvulla juuri niiden vaikeuksien takia, joita sillä oli uudistua itse. Älymystöä se kuitenkin hallitsi yhä, ja nyt, 1990-luvulla, vaikuttaisi poliittinenkin etsikkoaika taas olevan vaihtumassa sen hyväksi. Reaganismi ja thatcherismi ovat hyvin pitkälle tyhjentäneet esiinmurtautumaisaikansa idea- ja reformivarat, ja pragmaattiset vaikeudet kasautuvat. Ehkäpä reaktionäärisyysskään ei sitten enää vaikuttaa niin mörkömäiseltä ilmiöltä ja saa osakseen tarkastelua hieman vähemmän donquijotemaisen silmin kuin Hirschmanin kirjassa.

VESA VARES